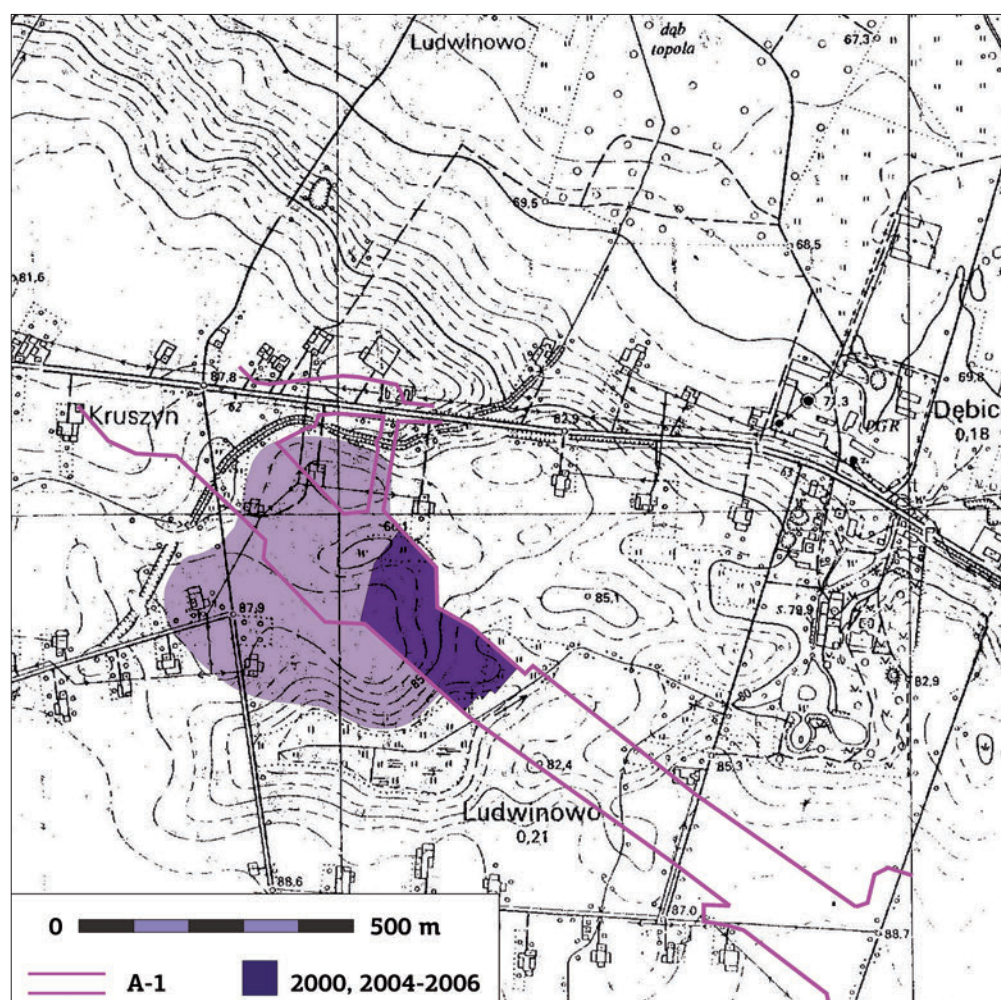

Ireneusz Marchelak

Badania ratownicze na stanowisku 3 w Ludwinowie, pow. włocławski, woj. kujawsko-pomorskie, w latach 2004-2006

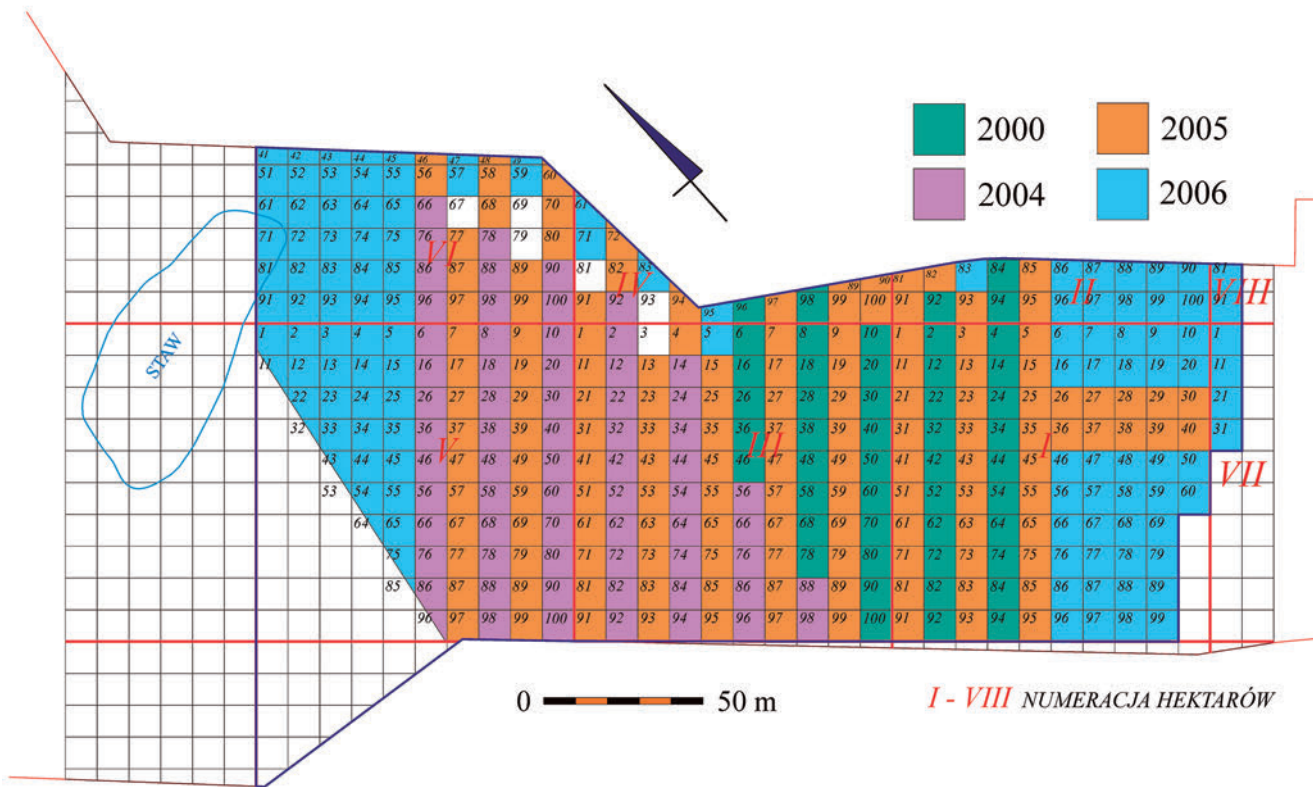
Stanowisko nr 3 w Ludwinowie położone jest w obrębie wysoczyzny w pobliżu górnej krawędzi doliny Wisły. W aspekcie geomorfologicznym rozciąga się na spłaszczonej powierzchni równiny morenowej oraz jej południowego i południowo-wschodniego stoku, graniczącego z niecką wytopiskową, pierwotnie zajmowaną przez zbiornik bezodpływowy (Ryc. 1).

Stanowisko odkryto w 1983 roku w ramach badań powierzchniowych AZP. Badania wykopaliskowe zlokalizowane w pasie autostrady A-1 przeprowadziła Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego w Łodzi przy współpracy Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, z funduszy Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad.

Ryc. 1. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Mapa stanowiska z zaznaczonym zasięgiem i lokalizacją względem pasa kolizji autostrady A-1 oraz obszarem przebadanym w latach 2000, 2004-2006

Fig. 1. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. The site map marking its range, location in relation to the collision lane of the A-1 motorway and the area examined in the years 2000, 2004 and 2006

Ryc. 2. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Dotychczas przebadany obszar stanowiska, z lokalizacją wykopów w poszczególnych sezonach badawczych

Fig. 2. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. The site area examined so far, with the location of excavations in particular research seasons

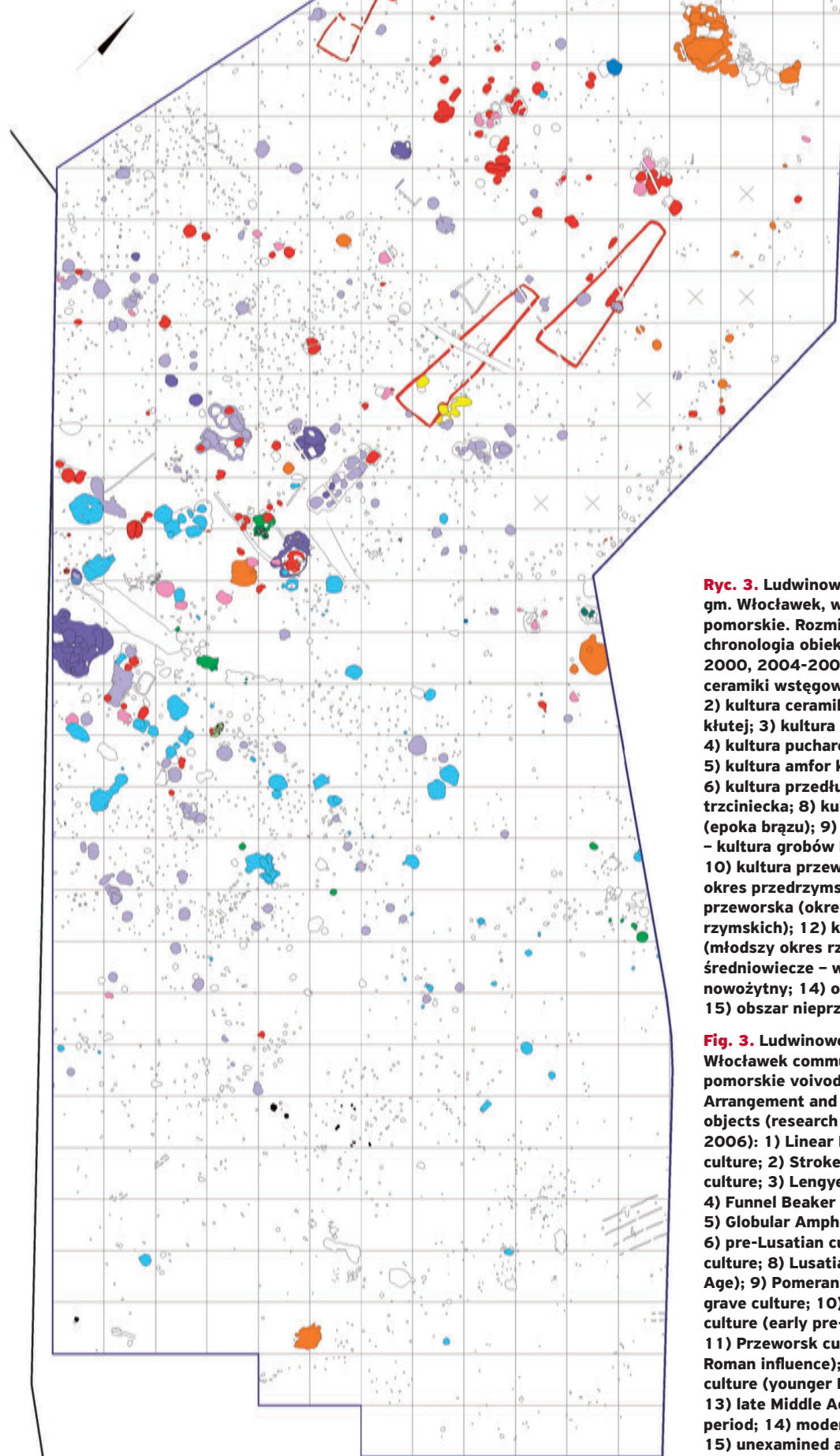
Wykopaliska z lat 2004-2006, obejmujące okres ponad 12 miesięcy prac terenowych (6 września – 11 grudnia 2004; 20 czerwca – 23 listopada 2005; 5 lipca – 10 listopada 2006) były kontynuacją badań zrealizowanych przez Fundację w 2000 roku (Marchelak 2001). Pracami kierował mgr Ireneusz Marchelak przy współpracy mgr Iwony Nowak oraz mgr. Michała Kalety (2004 rok) i mgr. Tomasza Łapy (2005 rok).

W trakcie wykopalisk 2004-2006 przebadano powierzchnię 3,1 ha (w roku 2000 – 0,48 ha), na której zarejestrowano 3872 obiekty nieruchome oraz odkryto m.in. ponad 57000 fragmentów ceramiki, 425 przedmiotów metalowych, 390 przedmiotów krzemianych i 48 przedmiotów kamiennych, a także kilkanaście tysięcy fragmentów kości zwierzęcych (około 11 tysięcy fragmentów z obiektów). Z wypełnisk obiektów pobrano ponad 500 prób do badań paleobotanicznych, C¹⁴ bądź palinologicznych. Dotychczasowe badania pozwoliły na pełne rozpoznanie sytuacji kulturowej w południowo-wschodniej oraz częściowo wschodniej partii stanowiska, zapoczątkowując wkroczenie w jej partię centralną (Ryc. 1).

Prace w poszczególnych sezonach badawczych prowadzono w systemie naprzemiennego układu wykopów o szerokości 10 m, w przybliżeniu prostopadłych do

południowo-zachodniej krawędzi autostrady, z pozostawionymi pasami nie badanego terenu, także o szerokości 10 m, na których składowano hałdy (Ryc. 2, 4). Wyjątkiem były wykopy założone na południowo-wschodnim obrzeżu stanowiska o szerokości 20 m i prostopadłej orientacji względem pozostałych (z lat 2005 i 2006).

Stanowisko 3 w Ludwinowie posiada wybitnie wielokulturowy charakter, z relikdami związanymi z następującymi poziomami chronologicznymi: neolitem (kultura ceramiki wstęgowej rytej, kultura ceramiki wstęgowej klutej, kultura lendzielska, kultura pucharów lejkowatych, kultura amfor kulistych), starszym okresem epoki brązu (kultura trzciniecka, kultura przedłużycka), młodszym okresem epoki brązu i okresem halsztackim (kultura łużycka), wczesnym okresem lateńskim (kultura pomorska / kultura grobów kloszowych), okresem wpływów rzymskich (kultura przeworska) oraz okresem późnego średniowiecza i wczesnym okresem nowożytnym (Ryc. 3). Większość eksplorowanych odcinków znalazło się w zasięgu wyraźnie uchwytnej warstwy kulturowej, najczęściej o zbliżonym morfologicznie charakterze. Natomiast w strefie brzegowej zbiornika bezodpływowego oraz odchodzącej od niego na północ dolinki denudacyjnej, położonej przy północno-wschodniej krawędzi autostrady, zarejestrowano złożony układ nawarstwień (o zróżnicowanym charakterze, spływowym oraz akumulacyjnym) o znacznej miąższości dochodzącej do 2 m (np. ha III ar 5).

Ryc. 3. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Rozmieszczenie i chronologia obiektów (badania 2000, 2004-2006): 1) kultura ceramiki wstęgowej rytej; 2) kultura ceramiki wstęgowej kłutej; 3) kultura lendzielska; 4) kultura pucharów lejkowatych; 5) kultura amfor kulistych; 6) kultura przedłużycka; 7) kultura trzcieniecka; 8) kultura łużycka (epoka brązu); 9) kultura pomorska – kultura grobów kłoszowych; 10) kultura przeworska (starszy okres przedrzymski); 11) kultura przeworska (okres wpływów rzymskich); 12) kultura przeworska (młodszy okres rzymski); 13) późne średniowiecze – wczesny okres nowożytny; 14) okres nowożytny; 15) obszar nieprzebadany

Fig. 3. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Arrangement and chronology of objects (research in 2000-2006): 1) Linear Band Pottery culture; 2) Stroked Linear Pottery culture; 3) Lengyel culture; 4) Funnel Beaker culture; 5) Globular Amphora culture; 6) pre-Lusatian culture; 7) Trzciniec culture; 8) Lusatian culture (Bronze Age); 9) Pomeranian culture – bell grave culture; 10) Przeworsk culture (early pre-Roman period); 11) Przeworsk culture (period of Roman influence); 12) Przeworsk culture (younger Roman period); 13) late Middle Ages – early modern period; 14) modern period; 15) unexamined area

Ryc. 4. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Zdjęcie lotnicze stanowiska w trakcie badań w 2004 roku

Fig. 4. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. The aerial picture of the site under research in 2004

Ryc. 5. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Ogólny widok na obiekt 950 (na pierwszym planie) i obiekt 928 – domy trapezowate grupy brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej

Fig. 5. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. General view of object 950 (in the foreground) and object 928 – trapezoidal houses of the Brześć Kujawski group of the Lengyel culture

▪ KULTURA CERAMIKI WSTĘGOWEJ RYTEJ

Z kulturą ceramiki wstęgowej rytej wiąże się małe zgrupowanie kilku jam o charakterze zapewne wybierzyskowym (obiekty 1799, 1804-1806- *ha III ary 11-12*; Ryc. 3)

odkryte w zasięgu jednego z domów trapezowatych grupy brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej (obiekt 928). Odkryty materiał ceramiczny pochodzi z fazy nutowej (ornament nutowy, wstęgi wypełnione nakłuciami), (Kulczyka-Leciejowiczowa 1979).

Ryc. 6. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 3962 – dom trapezowaty grupy brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej

Fig. 6. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 3962 – trapezoidal house of the Brześć Kujawski group of the Lengyel culture

■ KULTURA CERAMIKI WSTĘGOWEJ KLUTEJ

Relikty kultury ceramiki klutej odzwierciedlają epizodyczny charakter jej osadnictwa w obrębie stanowiska. Natrafiono jedynie na cztery obiekty, rozproszone na większej przestrzeni (Ryc. 3). Obok jednej większej jamy (obiekt 3911- ha VI ary 95/94/85/84), odkryto małe, niecharakterystyczne zagłębienia (obiekt 703- ha III ar 15; obiekt 3007- ha III ar 7; obiekt 4088- ha IV ar 71), zlokalizowane w partii brzegowej dolinki denudacyjnej zapewne zasilanej z funkcjonującego w neolicie zbiornika bezodpływowego, przykryte zakumulowanymi w tej strefie nawarstwieniami mulów organicznych.

Ryc. 7. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 2109 – relikwiny pieca grupy brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej

Fig. 7. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 2109 – remains of the furnace of the Brześć Kujawski group of the Lengyel culture

Ryc. 8. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 3869 – jama gospodarcza grupy brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej

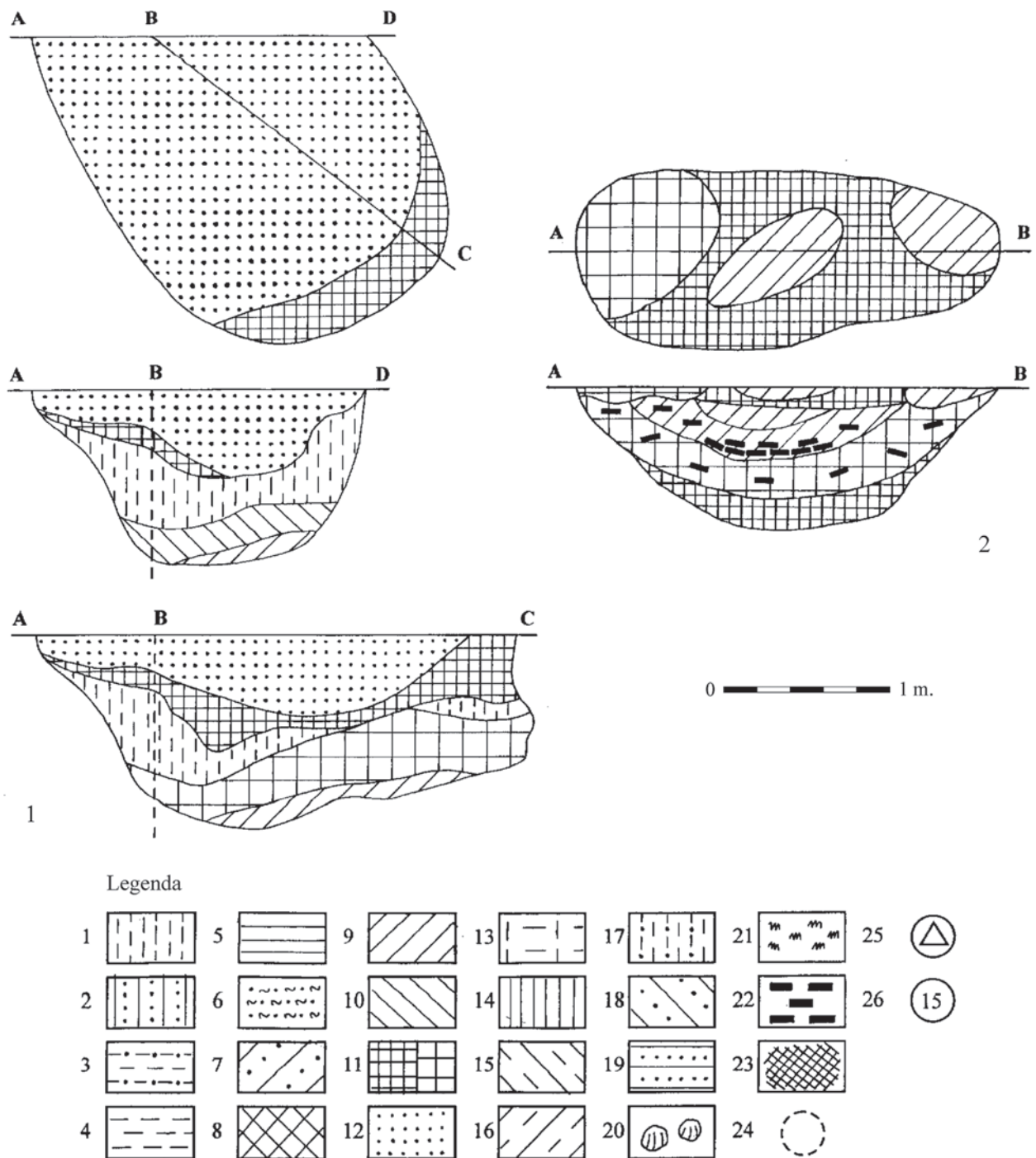
Fig. 8. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 3869 – utility hollow of the Brześć Kujawski group of the Lengyel culture

■ KULTURA LENDZIELSKA

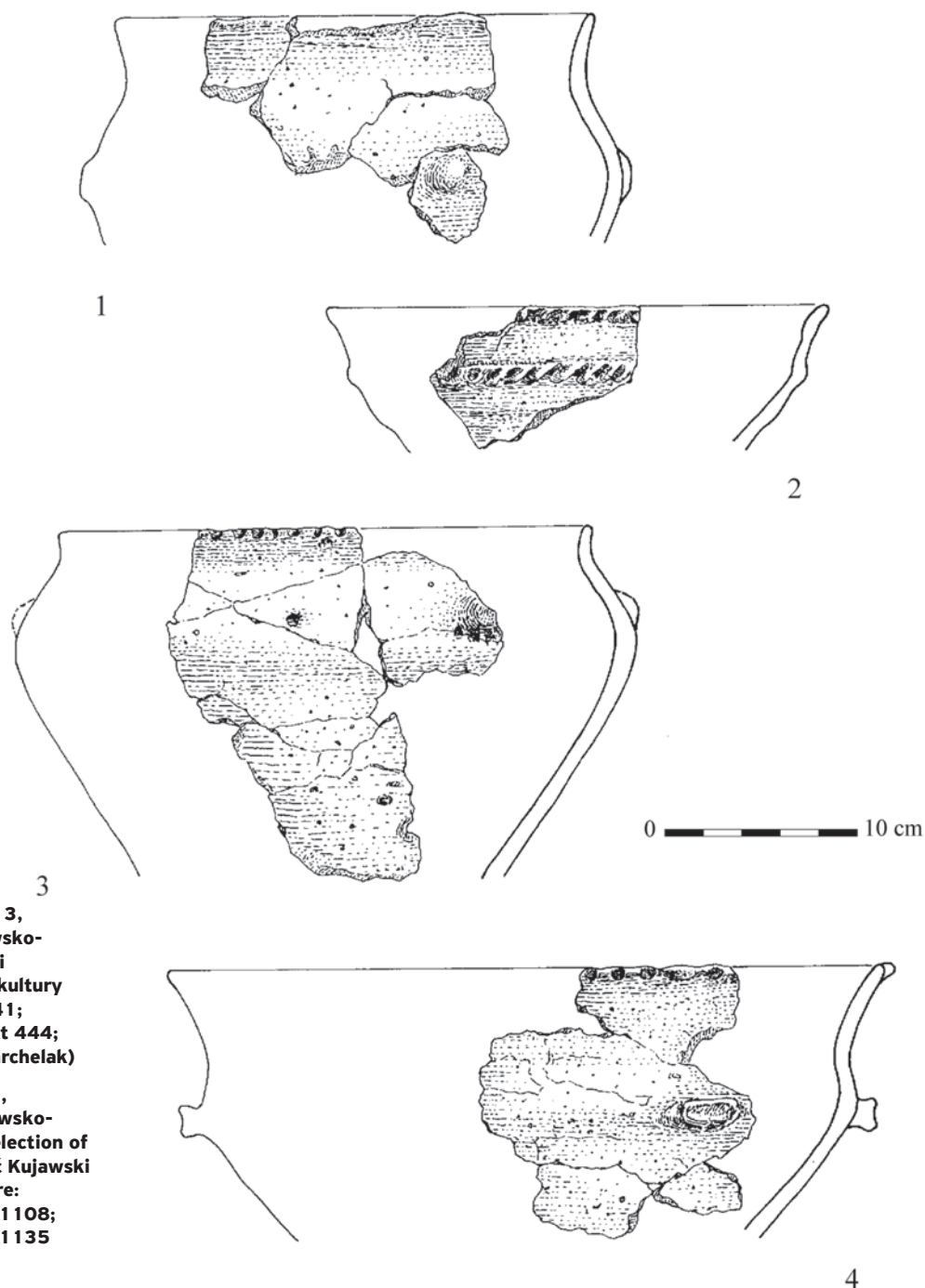
Dominującym akcentem rozległej osady grupy brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej, wyraźnie posiadającej kontynuację poza dotąd przebadany obszar (Ryc. 3), są relikwiny 3 domów trapezowatych. Dwa z nich, sąsiadujące ze sobą i uchwycone na pełnym obwodzie (Ryc. 5), zorientowane w standardowym układzie na linii północ-południe, z krótszym szczytem na północy, zaś dłuższym na południu (Kulczyka-Leciejowiczowa 1979; ryc. 47-48; Grygiel 1986, 275; ryc. 3), posiadały odpowiednio długość 31,5 m (obiekt 950) i 34 m (obiekt 928). Trzeci, częściowo zachowany (obiekt 3962; Ryc. 6), charakteryzowała nieco odmienna orientacja (główna oś odchylona bardziej w kierunku północno-zachodnim), mniejsze rozmiary (szacowana długość około 23 m) i inny plan, z wewnętrzną ścianą działową z przejściem, położoną bliżej szerszego szczytu (w około 1/3 długości). Obok domów natrafiono na liczne obiekty zaplecza, glinianki i jamy gospodarcze, w tym zapewne o charakterze magazynowym (np. obiekty 460, 461- ha III ar 86; obiekty 547, 563, 704- ha III ar 92; obiekt 984- ha V/VI ary 7/8/97/98; obiekt 1152- ha V ar 78; obiekty 1279-1281- ha V ary 15/16; obiekt 2559- ha III ar 87; obiekt 3101- ha I ar 53; zespół 3837-3840/4018/4027-4028- ha V ary 5/15; obiekt 3869- ha V ar 25; ryc. 8; 9: 1), piece (obiekty 978- ha VI ar 98; 2109- ha VI ar 99; ryc. 7, 9: 2) oraz studnie bezcembrowinowe (obiekty 1080, 1086- ha V ar 58; 3627- ha VI ar 41; obiekt 3654- ha IV ar 61).

Materiał ceramiczny reprezentują naczynia szeroko-otworowe bezuche (Ryc. 10:1, 3) – typ I wg. R. Grygiela (1986; ryc. 68:1; 75: 6; 107) i szcążkowo zachowane takie formy z uchami – typ II oraz misy (Ryc. 10:2, 4) – typ IV (Grygiel 1986; ryc. 20:12, 13; 138; 3; 107). Towarzysząca im ornamentyka obejmuje karbowanie odciskami palca brzegów (ryc. 10: 2-4) i brzuśców (Ryc. 10: 2) oraz elementy plastyczne w postaci guzków na

Ryc. 9. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekty grupy brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej: 1 – obiekt 984; 2 – obiekt 978 (rys. I. Nowak). Legenda do wypełnień obiektów: 1 – glina ciemnopomarańczowa; 2 – glina rdzawozielona; 3 – glina żółta; 4 – glina biało-pomarańczowa; 5 – glina z przemykami ciemnoszarej próchnicy; 6 – próchnica ciemnobrunatna z domieszką żółtej gliny; 7 – glina biało-żółta; 8 – muł próchniczny ciemnoszary; 9 – próchnica brunatna; 10 – próchnica ciemnobrunatno-szara; 11 – próchnica szara, ciemnoszara; 12 – próchnica czarna; 13 – próchnica jasnobrunatna; 14 – glina żółta z domieszką ciemnobrunatnej próchnicy; 15 – rumosz brył polepy z domieszką szarej próchnicy; 16 – rumosz brył jasnoceglastej polepy; 17 – ciemnoszara próchnica z domieszką biało-żółtej gliny; 18 – ciemnobrunatna próchnica z domieszką rdzawo-zielonej gliny; 19 – ceglasta smuga; 20 – kamienie; 21 – węgle drzewne; 22 – polepa; 23 – spalizna; 24 – podryś na niższej głębokości; 25 – całe naczynia; 26 – numer warstwy

Fig. 9. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Objects of the Brześć Kujawski group of the Lengyel culture: 1 – object 984; 2 – object 978 (drawing by I. Nowak). Legend to fills of objects: 1 – dark orange clay; 2 – rusty-green clay; 3 – yellow clay; 4 – white-orange clay; 5 – clay with an admixture of dark grey humus; 6 – dark brown humus with an admixture of yellow clay; 7 – white-yellow clay; 8 – dark grey humus mud; 9 – brown humus; 10 – dark brown-grey humus; 11 – grey, dark grey humus; 12 – dark humus; 13 – light brown humus; 14 – yellow clay with an admixture of dark brown humus; 15 – rubble of pugging lumps with an admixture of grey humus; 16 – rubble of light brick-red pugging lumps; 17 – dark grey humus with an admixture of white-yellow clay; 18 – dark brown humus with an admixture of rusty-green clay; 19 – brick-red trail; 20 – stones; 21 – wood coals; 22 – pugging; 23 – burnt material; 24 – trace at the lower depth; 25 – whole vessels; 26 – stratum number

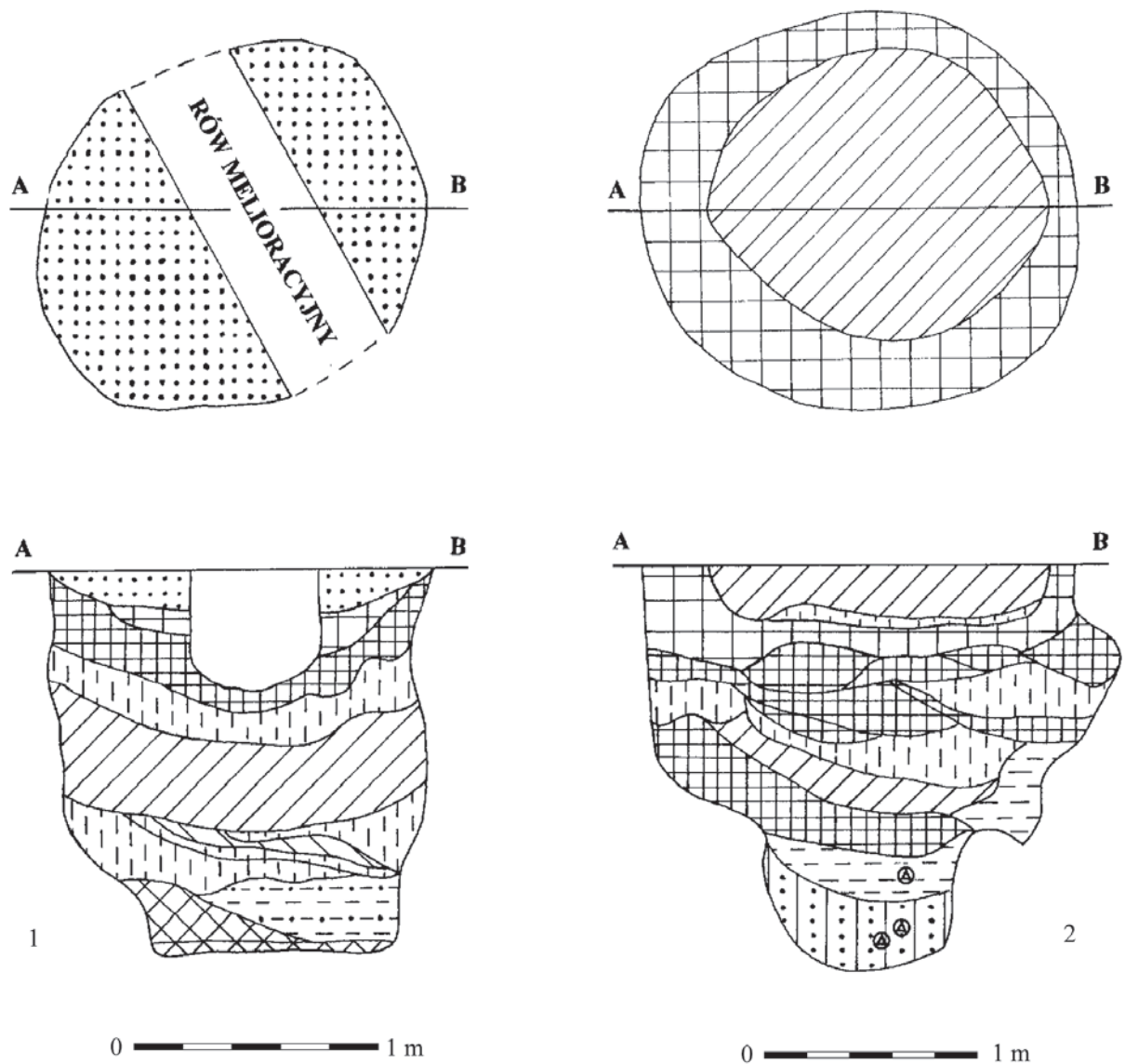
Ryc. 10. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór ceramiki grupy brzesko-kujawskiej kultury lengielskiej: 1 – obiekt 441; 2 – obiekt 1108; 3 – obiekt 444; 4 – obiekt 1135 (rys. I. Marchelak)

Fig. 10. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Selection of ceramic ware of the Brześć Kujawski group of the Lengyel culture: 1 – object 441, 2 – object 1108; 3 – object 444; 4 – object 1135 (drawing by I. Marchelak)

załomach brzuśców (ryc. 10: 1, 3-4) bądź krawędzi (Ryc. 10: 4), (Grygiel 1986, 288-289). Odnotowano wtórne wykorzystanie fragmentów z uchami naczyń typu II, posiadających mocno zeszlifowane krawędzie, prawdopodobnie jako ciężarki tkackie (Grygiel 1986, 289; ryc. 22: 8; 77: 1-4). Omówione wyżej formy należą głównie do II fazy rozwoju stylu ceramicznego grupy brzesko-kujawskiej kultury lengielskiej (Grygiel 1986, 304). Obok nich wystąpiły materiały ceramiczne wskazujące na fazę wczesną (np. misy na stopce; obiekty 3869, 3870- ha V ar 25), a także natrafiono na pozostałości fazy późnej (np. obiekt 508- ha V ary 25/26; obiekt 3627- ha VI ar 41).

■ KULTURA PUCHARÓW LEJKOWATYCH

Osadnictwo kultury pucharów lejkowatych zarejestrowano głównie w postaci jednej większej strefy dosyć luźno rozrzuconych obiektów (Ryc. 3), zarejestrowanej w północnej partii przebadanego obszaru, z głównym akcentem w postaci dużej glinianki (zespół obiektów m.in. 3578-3579/3581-3582/3951-3953- ha VI ary 64/65/73/74/75), której towarzyszyły mniejsze obiekty, w tym studnie (np. obiekt 1485- ha VI ar 90 oraz obiekt 1486- ha VI ar 90 i obiekt 4000- ha VI ar 55, obydwa z zachowanymi całymi amforami; Ryc. 11, 12). Poza powyższą strefą wystąpiły pojedyncze obiekty odkryte na większej przestrzeni, w tym mniejsza glinianka z badań

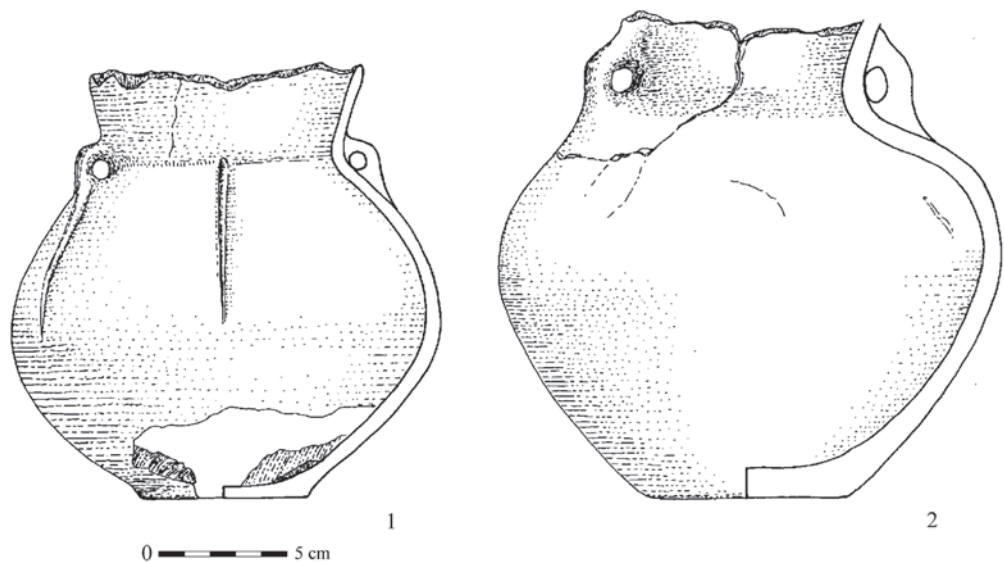

Ryc. 11. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Studnie kultury pucharów lejkowatych: 1 – obiekt 1485; 2 – obiekt 1486 (rys. I. Nowak)

Fig. 11. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Funnel Beaker culture wells: 1 – object 1485; 2 – object 1486 (drawing by I. Nowak)

Ryc. 12. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór ceramiki kultury pucharów lejkowatych: 1-2 – obiekt 1486 (rys. I. Marchelak)

Fig. 12. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Selection of Funnel Beaker culture ceramic ware: 1-2 – object 1486 (drawing by I. Marchelak)

Ryc. 13. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 3456 – studnia grupy radziejowskiej kultury pucharów lejkowatych: 1 – obiekt w trakcie eksploracji; 2 – amfora odkryta w wypełniku obiektu

Fig. 13. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 3456 – well from the Radziejów group from the Funnel Beaker culture: 1 – object under exploration; 2 – amphora discovered in the fill of the object

w 2000 roku (obiekt 368- ha IV ar 96). Odkryte tutaj materiały wskazują głównie na fazę wiórecką, do której w ornamentyce odnoszą się m.in. układy stempelka prostokątnego w postaci słupków i zygzaka, motyw drabinki oraz pasma wykonane grzebieniem (Wiślański 1979a, 240; ryc. 92-94). Wśród form odnotowano amfory (Ryc. 12) typu III A2b oraz III C2c,b wg A. Kości (1981, 27), z których jedną ozdabia plastyczne listewki (Ryc. 12:1) nawiązujące do ornamentyki grupy baalberskiej (Wiślański 1979a, 177; ryc. 92:1). Wystąpiły także fragmenty pucharów poszerzające znaleziska tej grupy typologicznej (puchar typu II B wg A. Kości, z badań w 2000 roku). Na tą fazę zasiedlenia wskazuje także materiał ceramiczny zarejestrowany na wtórnym złożu w kilkunastu obiektach z młodszych okresów, głównie kultury przeworskiej (np. obiekty 703, 1112, 1136, 1389, 1405). Zarejestrowano także późne elementy stylistyczne związane z osadnictwem grupy radziejowskiej. Taki kontekst poświadcza przede wszystkim całkowicie zachowana, bogato zdobiona amfora (Ryc. 13:2), odkryta

Ryc. 14. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 1585 – grób ludzki kultury amfor kulistych

Fig. 14. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 1585 – human grave of the Globular Amphora culture

Ryc. 15. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 1558 – grób ludzki kultury amfor kulistych: 1 – obiekt w trakcie eksploracji; 2 – naczynia ceramiczne z wyposażenia grobu

Fig. 15. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 1558 – human grave of the Globular Amphora culture: 1 – object under exploration; 2 – ceramic vessels from grave equipment

Ryc. 16. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 2555 – podwójny pochówek zwierzęcy kultury amfor kulistych

Fig. 16. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 2555 – place of double animal interment of the Globular Amphora culture

w odosobnionej studni (obiekt 3456-ha I ary 49/59; Ryc. 13:1), zlokalizowanej na południowo-wschodniej peryferii stanowiska, w brzegowej strefie zbiornika bezodpływowego. Z analogicznymi do niej elementami stylistycznymi w postaci złożonych wątków składających się m.in. ze stempelka w układzie jodełki bądź odcisków sznura trójdzielnego (Wiślański 1979a, 240; Rybicka 1995, 48; ryc. 12: wątki 139, 218; tabl. LXVII: 4-6, 13), natrafiono w odosobnionym, położonym około 180 m na północny-zachód od studni i około 90 m na południe od głównego skupiska osadniczego, obiekcie w typie ziemianki (zespół obiektów 436 / 1215- ha III ary 64/65). W jego inwentarzu wystąpiły także motywy grup skośnych lub pionowych linii rytych będących wyznacznikiem horyzontu wpływów „badeńskich” w kulturze pucharów lejkowatych na Kujawach (Wiślański 1979a, 197; ryc. 104; Rybicka 1995, 55, 58, 165-166; ryc. XVII, XVIII).

■ KULTURA AMFOR KULISTYCH

Relikty kultury amfor kulistych wskazują na dosyć rozproszony charakter osadnictwa. Odkryto niewielką strefę sepulkralną obejmującą dwa groby ludzkie szkieletowe oraz pochówek zwierzęcy. W jednym z grobów ludzkich (obiekt 1585- ha III ar 75) wystąpiły szczątki w zaburzonym układzie anatomicznym, prawdopodobnie dwóch osobników, z czterema słabo zachowanymi naczyniami wyposażenia (Ryc. 14), natomiast w drugim grobie (obiekt 1558- ha III ar 65) szczątkom zapewne jednego osobnika towarzyszyły trzy całe naczynia i siekierka krzemieniowa (Ryc. 15:1-2). Grób zwierzęcy (obiekt 1594- ha III ar 75) wystąpił w postaci dosyć dobrze zachowanego podwójnego pochówka bydłowego (częściowo

Ryc. 17. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 294 – grób szkieletowy kultury przedłużyckiej

Fig. 17. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 294 – skeleton grave of the pre-Lusatian culture

zniszczonego przez późnośredniowieczny obiekt 1595). Drugi podobny, podwójny pochówek (obiekt 2555- ha III ar 87; Ryc. 16) odkryto w oddaleniu około 20 m na południe, natomiast jeszcze jeden, tym razem pojedynczy (obiekt 1857- ha V ar 99), ze słabo zachowanym szkieletem, w odległości około 60 m na północny-zachód. Natomiast jamy osadowe odnotowano na większej przestrzeni (Ryc. 3), bez wyraźnych koncentracji, najczęściej w niewielkich skupiskach obejmujących kilka obiektów (np. obiekty 600, 627- ha III ary 64/65; obiekty 1085, 1090- ha V ary 58/68; obiekty 1282, 1284-1285- ha V ary 15/16; obiekty 1444, 2160, 2167- ha VI ary 77/86/87; obiekty 3587, 3597, 3592, 3598- ha III ar 5).

Materiał ceramiczny z obecnym wątkiem odcisków sznura (Ryc. 15:2) wskazuje na osadnictwo trwające

przynajmniej od środkowej fazy kultury amfor kulistych, natomiast fazę późną potwierdzają nieliczne materiały z elementami leśnymi (obiekt 3651- ha IV ar 61), (Wiślański 1979b).

▪ KULTURA PRZEDŁUŻYCKA I KULTURA TRZCINIECKA

Głównym elementem starszej epoki brązu jest pojedynczy grób szkieletowy kultury przedłużyckiej (obiekt 294- ha III ar 67). Zarejestrowany na planie wydłużonego prostokąta z łukowatymi krótszymi bokami o wymiarach 1,4-1,6 × 3 m zorientowany był na linii północ-południe. Posiadał charakterystyczną dla kultur mogiłowych budowę w postaci wannowatego zagłębienia wyłożonego różnej wielkości kamieniami narzutowymi (z wykorzystaniem kamieni żarnowych), także z kamiennym wypełniskiem jamy grobowej (Ryc. 17). Na spodniej warstwie kamieni odkryto szczątki szkieletu osobnika zorientowanego głową na południe, zachowanego w postaci kości kończyn długich dolnych oraz dolnej szczęki z uzębieniem. Towarzystwo mu wyposażenie w postaci dwóch brązowych grocików do strzał zdeponowanych w partii nóg (Gedl 1975).

Zupełnie sporadycznie zarejestrowano epizod osadniczy kultury trzcienieckiej, poświadczony nielicznym materiałem ceramicznym odkrytym w obiekcie 1173- ha V ar 86 oraz na złożu wtórnym w jamach młodszych (obiekty 1035- ha V ar 28; 1099- ha V ar 68).

▪ KULTURA ŁUŻYCKA

Wyraźną przesłanką funkcjonowania w zasięgu stanowiska (na wyższej partii poza strefą stokową) lub w najbliższej okolicy osadnictwa kultury łużyckiej z epoki brązu (środkowy/młodszy okres epoki brązu), jest jedynie fragmentarycznie uchwycona w pasie badawczym glinianka, z materiałem ceramicznym odnalezionym w jej dwóch niszach (obiekty: 3424, 3438- ha IV ar 95; Ryc. 3). Nieliczne fragmenty o takiej atrybucji kulturowo-chronologicznej odkryto jeszcze na wtórnym złożu w kilku obiektach kultury przeworskiej (obiekty: 616- ha III ary 42/52; obiekt 759- ha III ar 62). Natomiast osadnictwo kultury łużyckiej z okresu halsztackiego sugeruje, także pochodzący z wtórnego złoża (obiekt 1389- ha V ary 56/66), jeden fragment zdobiony ornamentem pseudosnurowym.

▪ KULTURA POMORSKA I KULTURA GROBÓW KŁOSZOWYCH

Na stanowisku odkryto grób ciałopalny kultury pomorskiej (obiekt 438- ha III ar 54), ze zniszczoną, częściowo zachowaną konstrukcją kamiennego obwarowania

Ryc. 18. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 438 – grób ciałopalny zbiorowy kultury pomorskiej

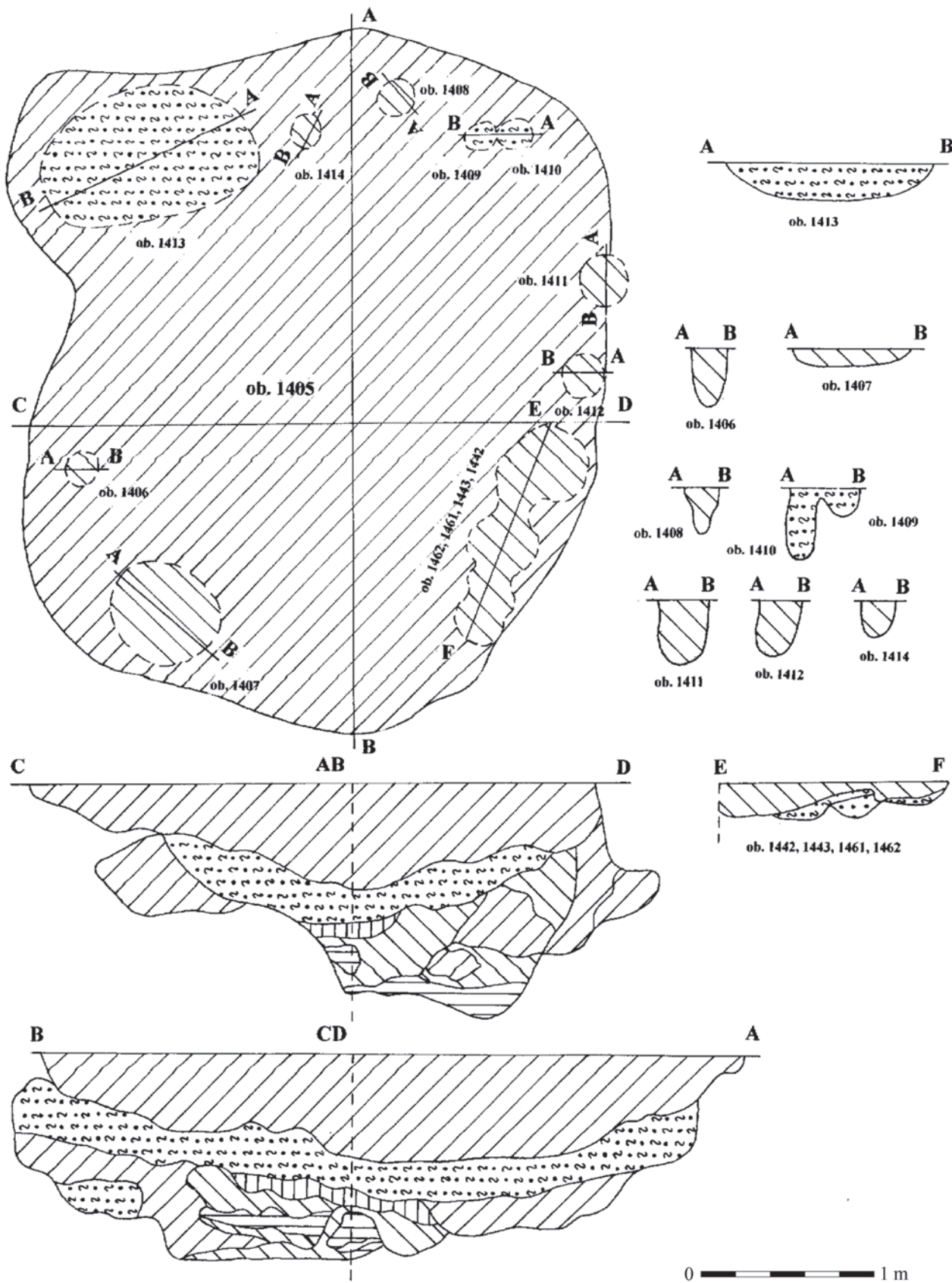
Fig. 18. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 438 – Pomeranian culture collective cremation grave

na planie prostokąta – 3,40 × 2,20 m, o orientacji W-E (Ryc. 18), zawierający ustawione w układzie rzędowym prawdopodobnie 31 górą uszkodzone popielnice (niektóre słabo zachowane), 2 przystawki (dzbanuszki), 4 pokrywki oraz kilka skupisk przepalonych kości ludzkich (Łuka 1979).

Relikty osadowe zawierające materiał ceramiczny o cechach technologicznych wczesnego okresu lateńskiego, który można odnosić do kultury pomorskiej bądź do kultury grobów kłoszowych wystąpiły w postaci nielicznych obiektów położonych w dwóch strefach (Ryc. 3). W strefie bliższej (obszar o rozpiętości od 20 do 70 m na południowy wschód od grobu) wystąpiły rozproszone obiekty, z relikdami być może budynku naziemnego na nieregularnym planie zbliżonym do prostokątnego, o wymiarach 2,35 × 4,25 m (obiekt 431- ha III ar 66/76) oraz mało charakterystycznymi jamami gospodarczymi (obiekty 462, 463- ha III ary 66, 67; obiekt 1589- ha III ar 75; obiekt 37- ha III ar 70; obiekt 393 A- ha I ar 41). Natomiast w strefie dalszej (około 90 m na wschód od grobu) wystąpiło nieco liczniejsze skupisko, obejmujące także niewyróżniające się morfologią jamy gospodarcze (obiekty 3305, 3347, 3349, 3352, 3378- ha II ary 81/91; ha IV ar 100), uchwycone przy północno-wschodniej krawędzi autostrady i być może stanowiące zapowiedź bardziej rozległej strefy osadniczej.

▪ KULTURA PRZEWORSKA

Dominującym elementem kulturowym na stanowisku są relikty rozległej osady kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich, które w dotąd zarejestrowanym

Ryc. 19. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 1405 – relikw budynku zagłębionego kultury przeworskiej (rys. I. Nowak)

Fig. 19. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 1405 – remains of the sunken building of the Przeworsk culture (drawing by I. Nowak)

Ryc. 20. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Relikt dużego budynku słupowego kultury przeworskiej (?) – ha III ary 37, 47, 57

Fig. 20. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Remains of the big column building of the Przeworsk culture (?) – ha III ares 37, 47, 57

Ryc. 21. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekty 1447-1448, 1674-1675, 1852-1855 – zespół jam gospodarczych kultury przeworskiej

Fig. 21. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Objects 1447-1448, 1674-1675, 1852-1855 – complex of utility hollows of the Przeworsk culture

w pasie autostrady zasięgu wystąpiły w strefie o rozpiętości sięgającej około 180 m na linii W-E i około 170 m na linii N-S (Ryc. 3). Dotychczasowe badania pozwoliły na uchwycenie południowo-wschodniego, wschodniego i północnego zasięgu osady. Odkryto liczne obiekty zaplecza gospodarczego, wśród których dominują jamy gospodarcze o bliżej nieokreślonej funkcji (np. obiekty: 407, 459- ha III/86; obiekt 603- ha III ary 61/62; obiekty: 688-690- ha III ary 22/12; obiekt 702- ha III ar 12; obiekt 725- ha V ar 90; obiekt 1003- ha III ar 24), niektóre prawdopodobnie zasobowe (np. obiekt 617- ha III ar 52, obiekt 624- ha III ar 42/41). Towarzyszyły im liczne studnie bezcembrowinowe (29 obiektów- m.in. 656- ha III ar 52; obiekty 741, 751, 752- ha V ar 80; obiekt

759- ha III ar 62; obiekt 1001- ha III ary 14/24; obiekt 1112- ha V ar 88; obiekt 1134- ha V ar 99; obiekt 1136- ha V ar 98; obiekt 1397- ha V ary 56; obiekt 1447- ha III ary 42/43; obiekt 1682- ha III ar 33; obiekt 1729- ha III ar 71; obiekt 1873- ha V ary 99/89; obiekt 2078- ha V ar 29; obiekt 2098- ha V ar 9; obiekt 3045- ha I ar 31; Ryc. 22-23). Często jest występowanie powyższych obiektów w zgrupowaniach, zapewne funkcjonalnych, czasami bardziej rozległych i zwartych (Ryc. 21). Natrafiono na relikty kilku budynków zagłębionych (np. obiekt 457- ha III ar 54; obiekt 702- ha III ar 12; obiekt 1389- ha V ary 56/66, obiekt 1405- ha V ar 36; Ryc. 19), z których większość zapewne posiadała funkcję gospodarczą. W obrębie osady odkryto także rozległą

Ryc. 22. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 751 – relikwidy studni kultury przeworskiej

Fig. 22. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 751 – remains of a well of the Przeworsk culture

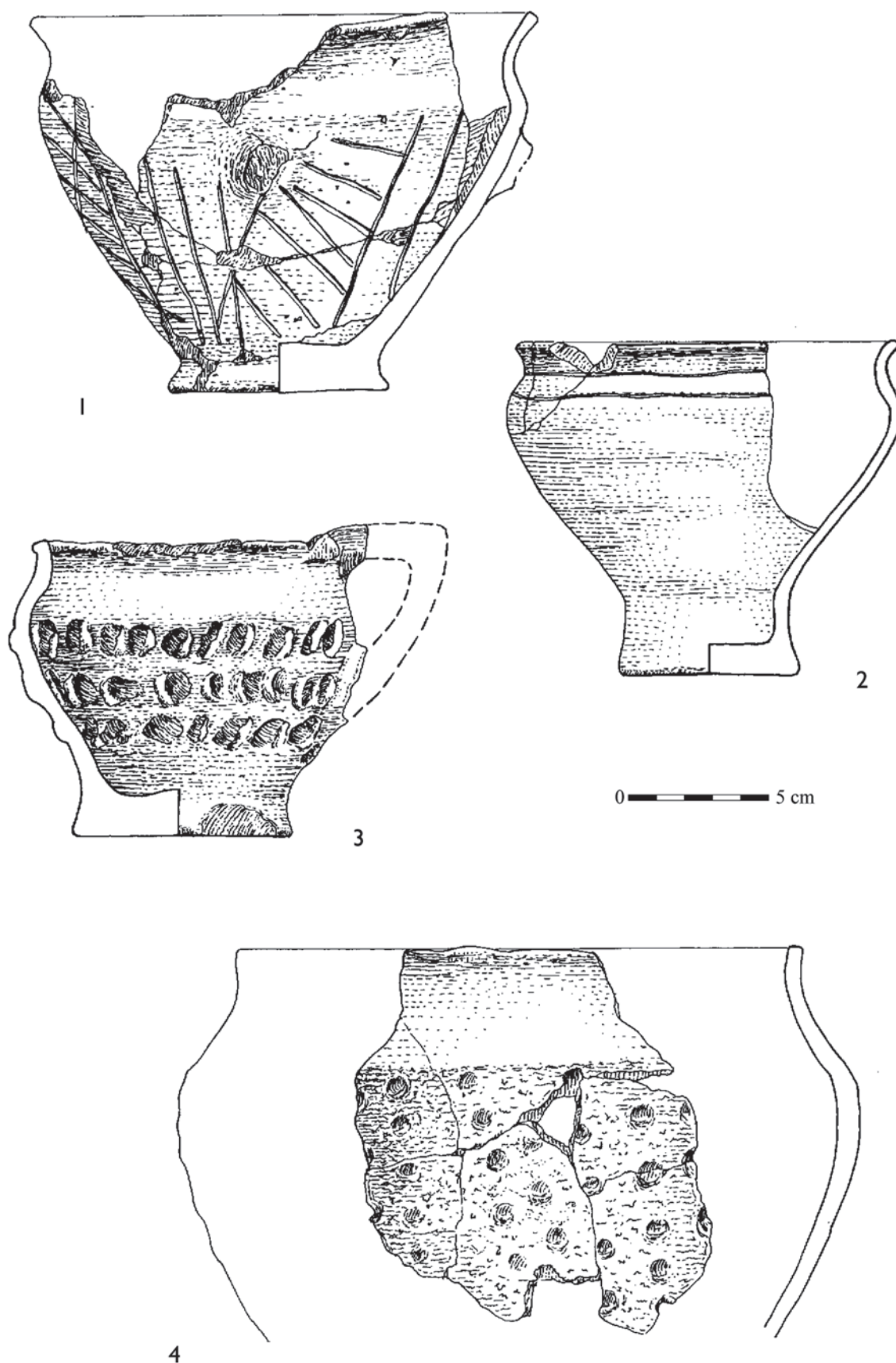
Ryc. 23. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 1134 – studnia kultury przeworskiej ze szkieletem psa na niższym poziomie wypełniska

Fig. 23. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Object 1134 – well of the Przeworsk culture with a dog skeleton in the lower level of the fill

gliniankę (obiekt 411- ha III ary 96/95/86/85). W wypełniskach kilku obiektów odnaleziono szczątki psów (np. obiekt 74- ha III ar 90, z badań w 2000 roku; obiekt 1134- ha V ar 99; Ryc. 23). Na przeważającej powierzchni osady zarejestrowano znaczne nagromadzenie dołków i jam postłupowych, niekiedy z frekwencją dochodzącą do kilkudziesięciu na 100 m² (Ryc. 3; 20), często w prostoliniowych układach. Zapewne znaczną ich część można wiązać z relikwiami dużych naziemnych domów słupowych pochodzących z omawianego okresu. Ich silna kumulacja w niektórych strefach najczęściej utrudnia

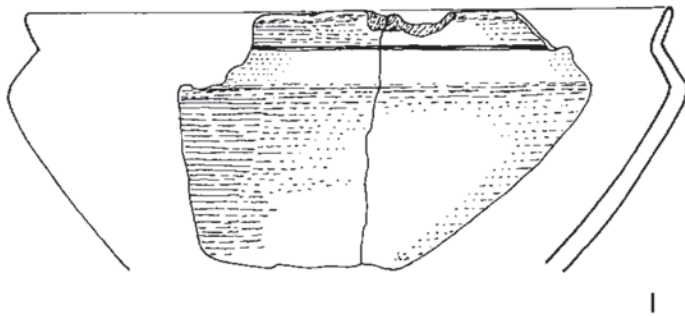
precyzyjne i jednoznaczne odczytanie zwartych układów konstrukcyjnych, z możliwością wielu wariantów interpretacyjnych i dodatkowym utrudnieniem w postaci obecności relikwidi z innych poziomów kulturowo-chronologicznych. Rzucające się jednak w oczy obszary mniejszego nagromadzenia słupów, wskazują zapewne w niektórych partiach osady na wolne przestrzenie komunikacyjne, sugerujące możliwość wyodrębnienia konkretnych układów zagrodowych.

W ceramice widoczne są nawiązania jeszcze do stylistyki wczesnego okresu wpływów rzymskich (faza B₂), przede wszystkim w naczyniach wazowatych o dwustożkowatym profilu typu II/3 wg. Liany (Ryc. 25:1-2; 26:2) oraz o zaokrąglonym profilu typu I/3 (Ryc. 24:2), czy czarkach łagodnie profilowanych (Ryc. 26:1), (Godłowski 1981, 62; tabl. III: 4, 11; Liana 1970, 439), które to formy przechodzą do młodszego okresu wpływów rzymskich (faza C₁), (np. Inowrocław-Szymborzec, Igołomia), (Bednaczyk, Łaskiewicz 1990; ryc. 5:2; 7:6; 12:8, 14; 18:7; Dobrzańska 1990, 54, 57; ryc. 13: typ 50; ryc. 14: typ 52). Wystąpiła także forma wazowata o szorstkiej powierzchni zaopatrzona w ucho (Ryc. 24:1) o późniejszej pozycji chronologicznej łączącej się z młodszym okresem wpływów rzymskich (Bednaczyk, Łaskiewicz 1990; ryc. 10:1; Dobrzańska 1990, 57; ryc. 14: typ 61:A, 62). Garnki esowate reprezentuje forma o nisko (ryc. 25:4) oraz przeważający ilościowo wariant o wysoko umieszczonym załomie brzuśca (Ryc. 24:4; 25:3; 26:3, 6, 7), sięgające genezą wczesnego okresu wpływów rzymskich (faza B₂), (Liana, 439; tabl. II: 17, 19; Godłowski 1981, 65), rozpowszechnione w młodszym okresie wpływów rzymskich (fazy C₁-C₂), (Godłowski 1981, 65, 73; tabl. V:5; Dobrzańska 1990; ryc. 15: typ 69:A, B; ryc. 19). Jeden z egzemplarzy garnków posiada brzeg w kształcie krezy (Ryc. 26:5), będący naśladownictwem naczyń z krezą wykonywanych na kole, datowanych w Igołomi w ramach faz C_{1b}-C₂, dosyć często spotykanych na terenie kultury przeworskiej, choć przypuszczalnie bardzo rzadkich na terenie Kujaw (Dobrzańska 1990, 37; ryc. 19: typ 15). Kolejną formą typologiczną są przysadziste kubki o wygiętym na zewnątrz brzegu (ryc. 24:3), sporadyczne we wczesnym a charakterystyczne dla młodszego okresu wpływów rzymskich (Godłowski 1981, 65). W ornamentyce na gładkiej ceramice stołowej występuje motyw meandra oraz różne kombinacje ukośnych kresk i odcisków stempelkowych (Ryc. 25:2, 26:2), spotykane zarówno we wczesnym jak i młodszym okresie rzymskim (Godłowski 1981, 65; Bednaczyk, Łaskiewicz 1990; Ryc. 7:6; 13:9). Ceramice chropowatej i szorstkiej towarzyszy ornament dołków palcowych bądź paznokciowych w różnych układach liniowych (Ryc. 24:3, 4;

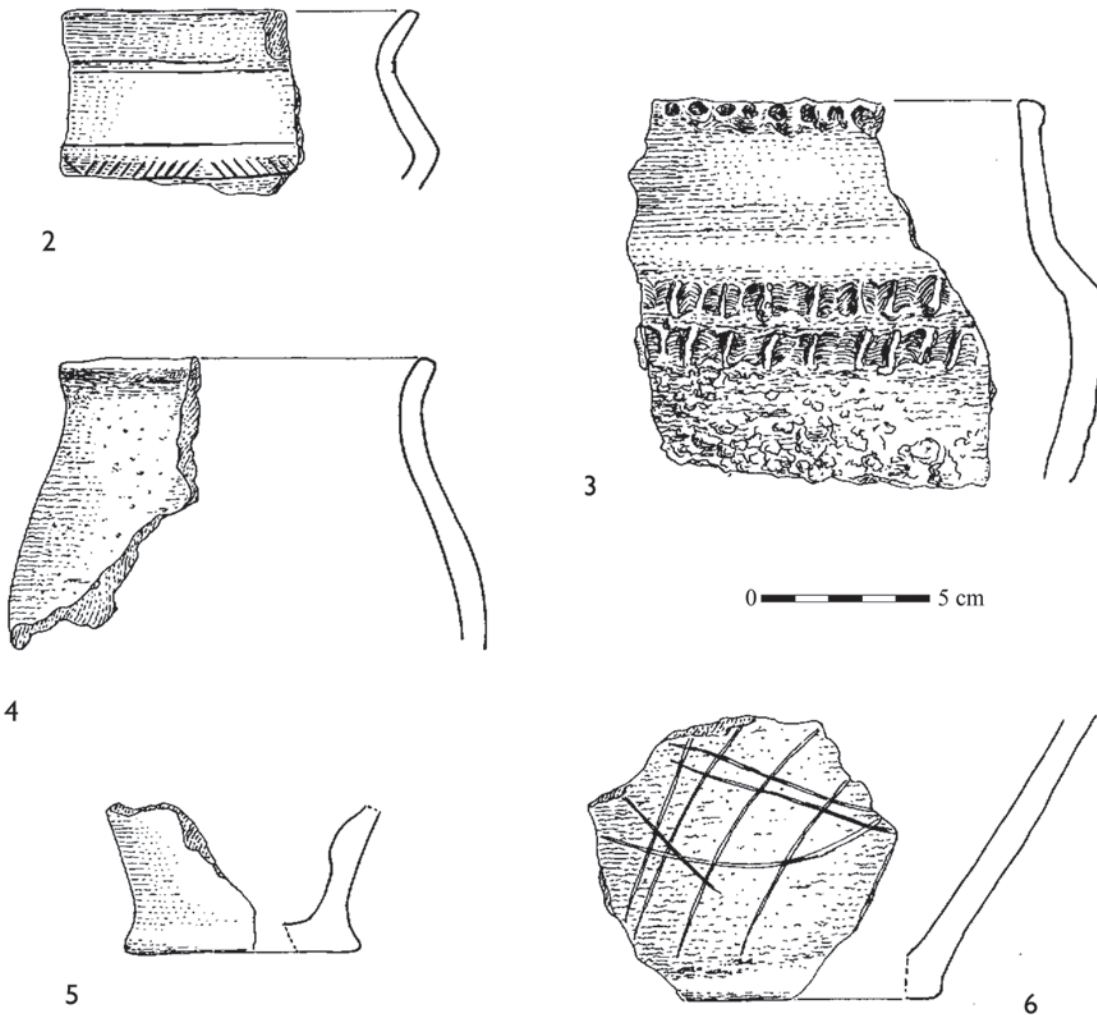
Ryc. 24. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór ceramiki kultury przeworskiej: 1, 3-4 – obiekt 702; 2 – obiekt 724 (rys. I. Marchelak)

Fig. 24. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Selection of Przeworsk culture ceramic ware: 1, 3-4 – object 702; 2 – object 724 (drawing by I. Marchelak)

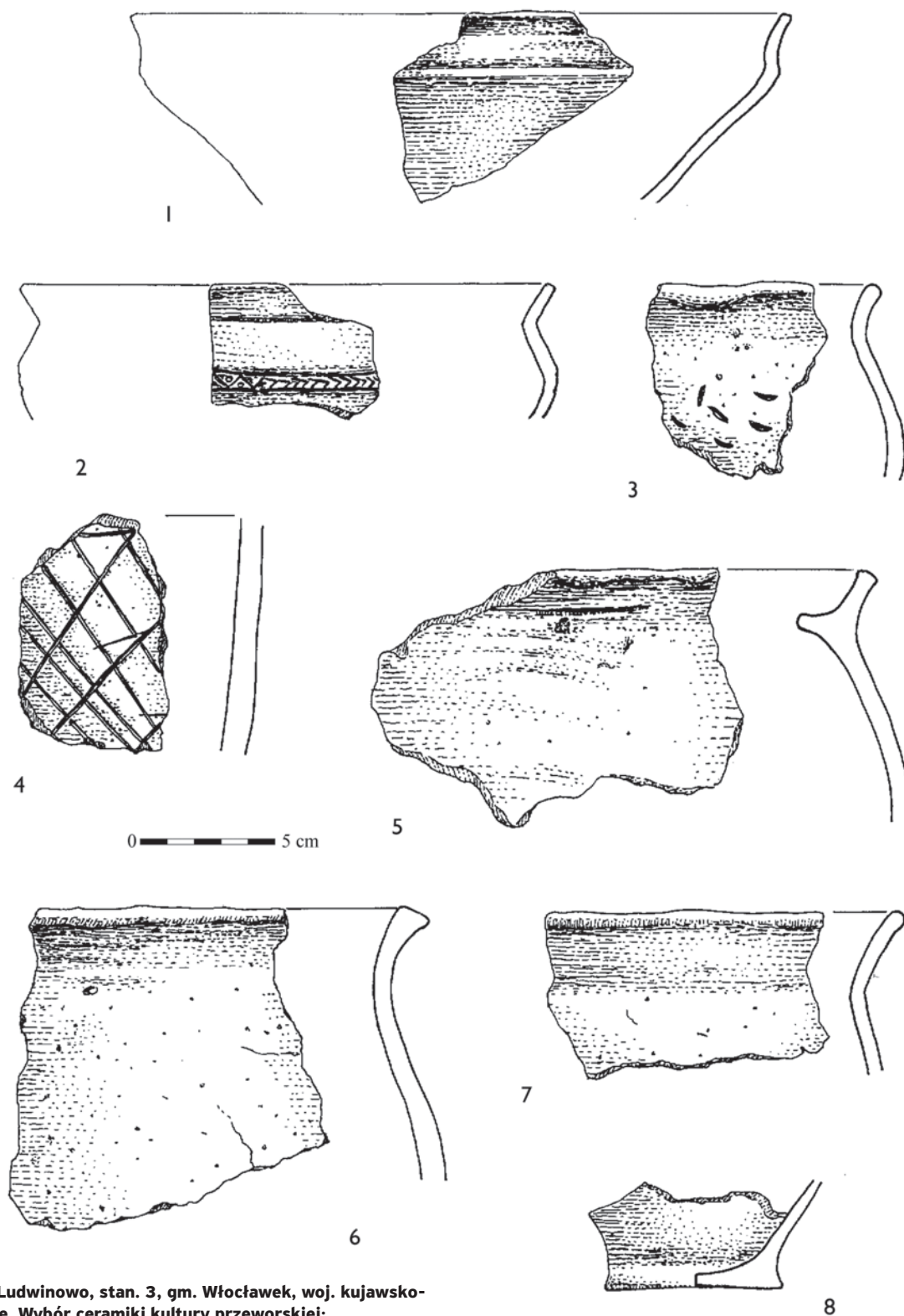
Ryc. 25. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór ceramiki kultury przeworskiej: 1-6 – obiekt 457 (rys. I. Marchelak)

Fig. 25. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Selection of Przeworsk culture ceramic ware: 1-6 – object 457 (drawing by I. Marchelak)

25:3; 26:3) oraz ornament przecinających się rytymi liniami (Ryc. 24:1; 25:6; 26:4), charakterystyczne tak dla wczesnego jak i młodszego okresu rzymskiego (Godłowski 1981, 65; Dobrzańska 1990, 62-63). Spotykany jest także ornament wykonany grzebieniem w postaci gęstych pionowych i ukośnych rytymi pasm, prawdopodobnie stosowany w kulturze przeworskiej pod wpływem celtyckim, zasadniczo związany z wczesnym i trwający jeszcze w młodszym okresie rzymskim (Dobrzańska 1990, 62; tabl. XX:12). Krawędzie nielicznych garnków zdobione są odciskami palcowymi (Ryc. 25:3), ornamentem

spotykanym głównie w fazie C₁, przechodzącym także do fazy C₂ i charakterystycznym szczególnie na obszarze Polski południowej (Dobrzańska 1990, 62; ryc. XII:2; XIX:16; XX:7; XXIV:8; XXXIV:3; Mitura 1999, 145; ryc. 5:10; 7:4; 9:3; Okoński, Szpunar 1999, 176-177, ryc. 6:a; 8:a; 15:f; 21:c). W niektórych zespołach odnotowano niewielki udział fragmentów ceramiki „siwej” (np. ob. 411- ha III ary 96/95/86/85; obiekt 457- ha III ar 54; obiekt 656- ha III ar 52; obiekt 1112- ha V ar 88; 1405- ha V ar 36; obiekt 1470- ha III ar 95; obiekt 1852- ha III ar 43; obiekt 1855- ha III ar 43; obiekt 1727- ha III ar 71;

Ryc. 26. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór ceramiki kultury przeworskiej: 1-8 – obiekt 1405 (rys. I. Marchelak)

Fig. 26. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Selection of Przeworsk culture ceramic ware: 1-8 – object 1405 (drawing by I. Marchelak)

obiekt 1729- ha III ar 71). Wśród zabytków metalowych odkryto 5 zapinek. Brązowa fibula z grzebykiem na główce typu A V.127-128, formy 4:21 wg. H. Machajewskiego (obiekt 689- ha III ar 12; Ryc. 27: 4), datowana jest na

koniec fazy B₂ i fazę B₂/C₁ i charakterystyczna dla północnych rejonów Barbaricum, szczególnie dla Pomorza i północnej Wielkopolski (Godłowski 1981, 93, 96; Machajewski 1998, 189, 192; ryc. 2). Brązowa, częściowo zachowana fibula o konstrukcji kuszowatej z podwiniętą nóżką, z kabłąkiem o przekroju sześciokątnym typu A VI 161-162 (obiekt 411- ha III ar 96/95/86/85) należy do typów szczególnie charakterystycznych dla terenów

Ryc. 27. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Wybór zabytków z osady kultury przeworskiej: 1 – obiekt 688; 2 – obiekt 411; 3 – obiekt 458; 4 – obiekt 689

Fig. 27. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Selection of Przeworsk culture remains from the settlement: 1 – object 688; 2 – object 411; 3 – object 458; 4 – object 689

położonych dalej na północ (kultura wielbarska, krąg nadłabski), w tym dla Kujaw, rozpowszechnionych od fazy C_{1a} (Godłowski 1981, 96; tabl. XVII:3; Bednaczyk, Łaszkiwicz 1990, 39; przyp. 75). Brązowa, kuszowata fibula z górną cieciewą, także typu A VI 161-162 (obiekt 688- *ha III ar 22/12*; ryc. 27:1) posiada rozszerzoną nóżkę, stanowiącą wczesną cechę fibul VI grupy (Godłowski 1981, 98). Kolejna fibula brązowa z zachowaną sprężyną, cieciewą i igłą zapewne także łączy się z typem A VI 161-162 (obiekt 1727- *ha III ar 71*). Wreszcie żelazna fibula z podwiniętą nóżką i górną cieciewą A VI 158 (obiekt 457- *ha III ar 54*), stanowi typ charakterystyczny od fazy B₂/C₁ (Godłowski 1981, 96; 1985, 67). W zakreślonych wyżej ramach chronologicznych mieści się także odkryty w obiekcie 766 (nisza w obrębie glinianki – obiekcie 411) srebrny denar Faustyny Młodszej (161-176 n.e.; Ryc. 27:2). Na wpływy kultury wielbarskiej wskazuje znalezisko srebrnej klamerki esowatej typu D (Ryc. 27:3), odnalezionej na wtórnym złożu w obiekcie późnośredniowiecznym (obiekt 458- *ha III ary 74/73*), datowanej zasadniczo w ramach fazy B₂ (Kmieciński 1962; Andrzejowski 1995, 70; ryc. 12). Scharakteryzowane wyżej elementy wskazują generalnie na ramową chronologię od fazy B₂ po C₁, z akcentem na młodszy okres rzymski. W kontekście znalezisk z sezonu 2000 wspomniane obserwacje mogą świadczyć o nieprzerwanym rozwoju osady kultury przeworskiej w takim właśnie przedziale czasu. Z innych zabytków związanych z kulturą przeworską należy wspomnieć m.in. o żelaznym grocie strzały (ob. 551- *ha III ary 32/42*), żelaznym nożyku (obiekt 411), przeszłikach (ob. 457- *ha III ar 54*; obiekt 1389- *ha V ary 66/56*), paciorku bursztynowym (ob. 1405- *ha V ar 36*) czy kościanym przekłuwaczu (ob. 564- *ha III ar 72*).

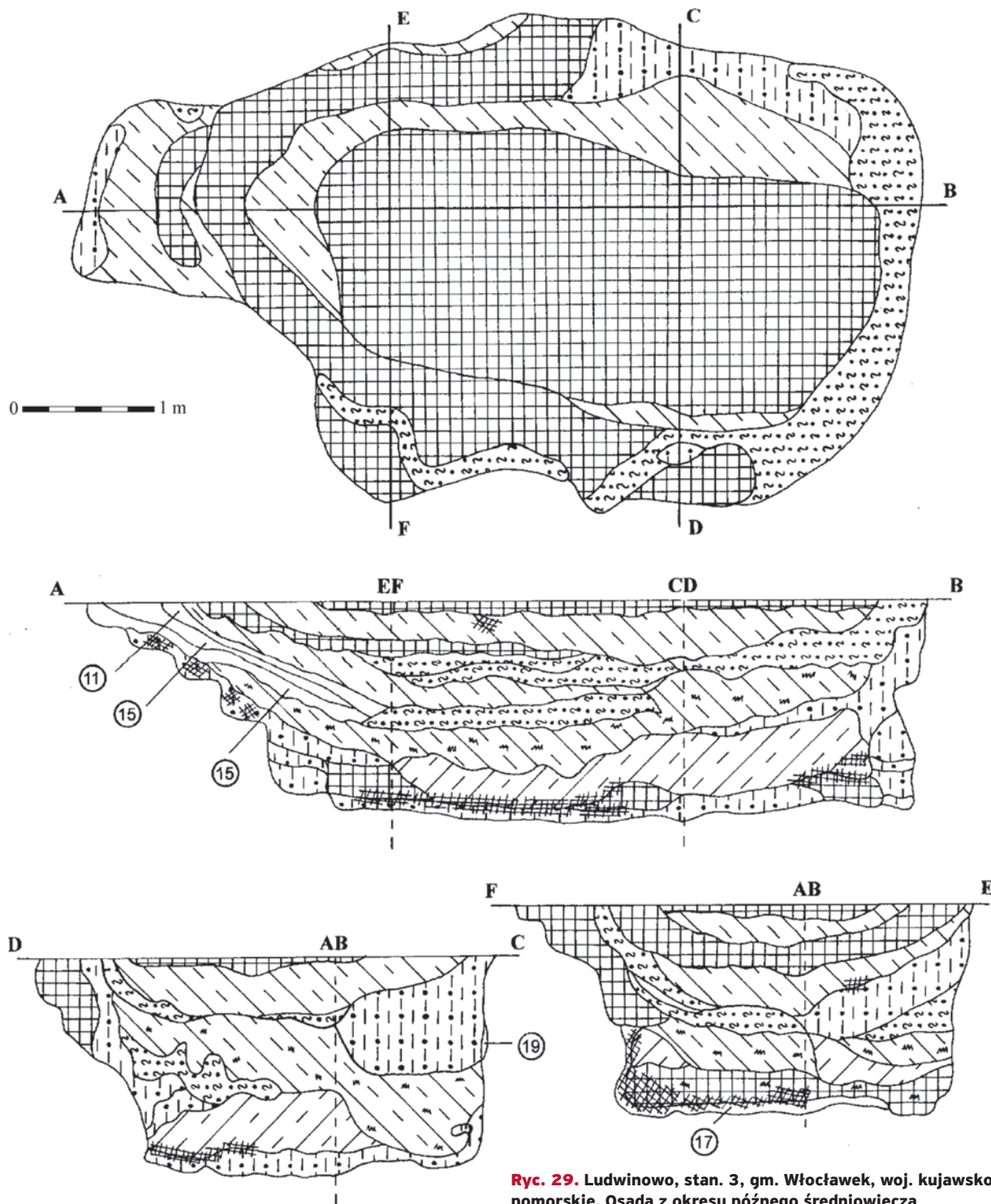
■ OKRES PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA I WCZESNY OKRES NOWOŻYTNY

Z osadą z okresu późnego średniowiecza i wczesnego okresu nowożytnego wiąże się dosyć zwarta przestrzeń główna strefa obiektów (o zasięgu ok. 70 × 100 m), posiadająca wyraźną kontynuację poza południowo-zachodnią krawędź autostrady, z towarzyszącymi, rozrzuconymi na większej przestrzeni na południowy-wschód pojedynczymi, mniej charakterystycznymi jamami (Ryc. 3). W jej zasięgu zarejestrowano m.in. relikty budynków zagłębionych (obiekt 490- *ha III ary 44/45*; obiekt 1627- *ha III ar 93*; obiekt 2511- *ha III ar 77*; obiekt 2667- *ha III ary 89/99*; ryc. 30) oraz głębokich jam gospodarczych (np. obiekt 398- *ha III ary 98/97*;

Ryc. 28. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Osada z okresu późnego średniowiecza i wczesnego okresu nowożytnego. Obiekt 356 – studnia, na poziomie uchwycenia konstrukcji drewnianej

Fig. 28. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Settlement from the period of the late Middle Ages and the early modern period. Object 356 – well, at the level of the wooden structure

Ryc. 29. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Osada z okresu późnego średniowiecza i wczesnego okresu nowożytnego. Obiekt 434 – relikw piwnicy (rys. I. Nowak)

Ryc. 29. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Settlement from the period of the late Middle Ages and the early modern period. Object 434 – cellar remains (drawing by I. Nowak)

zespół obiektów 451, 458, 1636, 1693-1694, 1709- ha III ary 63/73/83/74). Odkryto regularny, silnie zagłębiany obiekt na planie prostokąta, ze schodkowym zejściem w aneksie (obiekt 434- ha III ary 94/84/95) – 4 x 7 m, zapewne o funkcji piwnicznej (Ryc. 29). W jego wypełniku odkryto zawaliskowe warstwy przepalonej polepy o znacznej miąższości, z wyraźnymi odciskami konstrukcji drewnianej oraz liczny materiał zabytkowy (około 2,5 tys. fr. ceramiki, topór żelazny i kilkanaście innych przedmiotów metalowych, m.in. krzesiwka kabłąkowe, sprzączka żelazna; ryc. 31: 1). Na jego zapleczu wystąpiło zgrupowanie jam postłupowych z dużą

zawartością polepy, w dosyć regularnym układzie, być może o funkcjonalnym (konstrukcyjnym ?) z nim związku, jedynie częściowo zarejestrowane w pasie autostrady, mogące wyznaczać większe założenie z domostwem naziemnym. Na północno-wschodnim obrzeżu głównej strefy osadniczej odkryto relikw dwóch studni z drewnianą obudową. Większa z nich (obiekt 356- ha III ar 29) posiadała konstrukcję o wymiarach w górnej

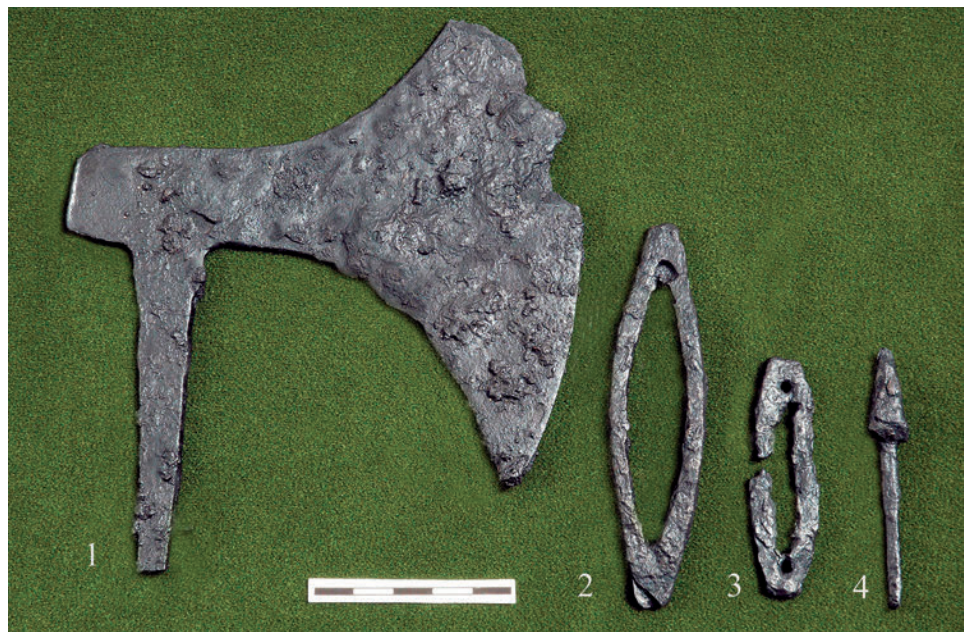

Ryc. 30. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Osada z okresu późnego średniowiecza i wczesnego okresu nowożytnego. Obiekt 1627 – relikw budynku zagłębionego

Fig. 30. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Settlement from the period of the late Middle Ages and the early modern period. Object 1627 – sunken building remains

Ryc. 31. Ludwinowo, stan. 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Osada z okresu późnego średniowiecza i wczesnego okresu nowożytnego. Wybór zabytków metalowych: 1 – obiekt 434; 2 – ha V ar 30, warstwa kulturowa; 3 – obiekt 530; 4 – ha V ar 90 – humus

Fig. 31. Ludwinowo, site 3, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Settlement from the period of the late Middle Ages and the early modern period. Selection of metal objects: 1 – object 434, 2 – ha V are 30, cultural stratum; 3 – object 530; 4 – ha V are 90 – humus

partii 110 × 120 cm, zachowaną na wysokość około 220 cm, uchwyconą na poziomie 140 cm od powierzchni, wykonaną na zrąb, z czterema wewnętrznymi, pionowo wbitymi w narożnikach żerdziami stabilizacyjnymi (Ryc. 29). Dla dziewięciu belek wykonano analizę dendrochronologiczną, która umiejscawia powstanie konstrukcji w 2 połowie XIV wieku, z datami mieszczącymi się w przedziale po 1362 – po 1389 roku (datowanie pracowni prof. M. Krąpca z AGH w Krakowie). Takie wyniki wyraźnie odbiegają od charakteru materiału ceramicznego z wypełniska (ponad 2,5 tys. fragmentów), który nie może być datowany wcześniej niż na XV/XVI w., co poświadcza długoczasowe użytkowanie studni, sięgające przynajmniej 100-150 lat. Mniejsza studnia, położona około 24 m na wschód, posiadała także konstrukcję zrębową zachowaną do wysokości około 60 cm, o wymiarach górnej partii około 80 × 90 cm. Materiał

ceramiczny odkryty na osadzie, z przeważającą ilościowo ceramiką wypalaną w atmosferze redukcyjnej (grupy B i C wg Kajzera), przy znacznym odsetku naczyń wypalonych w atmosferze utleniającej (grupa D) wskazuje ramowo na przedział XV-XVI w. (Kruppé 1981; Kajzer 1990; Sulowska-Tuszyńska 1997). Wczesne daty ze studni odkrytej w ramach obiektu 356, nie znajdujące wyraźnego odbicia w materiałach ceramicznych pozyskanych w obrębie omawianej strefy osadniczej, wskazują na jej początki przynajmniej w XIV wieku, z relikwami z takiego poziomu chronologicznego najwidoczniej zlokalizowanymi poza obszarem badawczym. Wśród innych znalezisk należy wymienić m.in. żelazne krzesiwka ogniwkowe (obiekty 398, 530; Ryc. 32:3), żelazny grot z tulejką bełtu kuszy (ha V ar 90 – spąg humusu; Ryc. 32:4) czy srebrny półgrosz koronny Aleksandra Jagiellończyka (ha I ar 1- warstwa kulturowa).

Bibliografia

- Andrzejowski J. 1995. Wschodnia strefa kultury przeworskiej – próba definicji. *Wiadomości Archeologiczne* 54 (1995-1998), 59-87.
- Bednarczyk J, Łaskiewicz T. 1990. *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Inowrocławiu-Szymborcu, woj. bydgoskie, stanowisko 1*. Inowrocław.
- Dobrzańska H. 1990. *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomi, woj. krakowskie, Cz. I, II*. Kraków.
- Gedl M. 1975. *Kultura łużycka*. Kraków.
- Godłowski K. 1981. *Kultura Przeworska*. W: J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria Ziemi Polskich 5. Późny okres lateński i okres rzymski*. Wrocław, 57-135.
- Godłowski K. 1985. *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*. Wrocław.
- Grygiel R. 1986. Dom z podwórzem jako reprezentacja archeologiczna podstawowej jednostki społecznej w grupie brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna* 31, 43-334.
- Kajzer L. 1990. *Zamek w Raciążu*. Łódź.
- Kmieciński J. 1962. Zagadnienie tzw. kultury gocko-gepidzkiej na Pomorzu wschodnim w okresie wczesnorzymskim. (=Acta Archaeologica Lodziensia 11). Łódź.
- Koško A. 1981. *Udział południowo-wschodnio-europejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych*. Poznań.
- Kruppé J. 1981. *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce*. Cz. 1, 2. Wrocław.
- Kulczyka-Leciejowiczowa A. 1979. Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich. Kultury kręgu naddunajskiego. W: W. Hensel, T. Wiślański (red.), *Prahistoria Ziemi Polskich 2. Neolit*. Wrocław, 19-164.
- Liana T. 1970. Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim. *Wiadomości Archeologiczne* 35, 429-491.
- Łuka L.J. 1979. *Kultura wejherowsko-krotoszyńska*. W: J. Dąbrowski, Z. Rajewski (red.), *Prahistoria Ziemi Polskich 4. Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*. Wrocław, 147-168.
- Machajewski H. 1997. Die Fibeln der Gruppe V, Serie 8, im östlichen Teil Mitteleuropas. W: *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.-28. Mai 1997*. Wünsdorf, 187-196.
- Marchelak I. 2001. *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na stanowisku Ludwinowo – 3, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie, na trasie autostrady A-1 (nr 108), w sezonie badawczym 2000* (niepublikowany maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Toruniu, Delegatury we Włocławku). Łódź.
- Mitura P. 1999. *Osada kultury przeworskiej w Mielcu, stanowisko 16, woj. rzeszowskie*. W: S. Czopek, A. Kokowski (red.), *Na granicach antycznego świata. Sytuacja kulturowa w południowo-wschodniej Polsce i regionach sąsiednich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim. Materiały z konferencji – Rzeszów, 20-21 XI 1997*. Rzeszów, 141-152.
- Okoński J., Szpunar A. 1999. *Osada w Żarnowcu gm. Tarnów – chaty datowane zapinkami A.43, A.84 i A.158*. W: S. Czopek, A. Kokowski (red.), *Na granicach antycznego świata. Sytuacja kulturowa w południowo-wschodniej Polsce i regionach sąsiednich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim. Materiały z konferencji – Rzeszów, 20-21 XI 1997*. Rzeszów, 153-179.
- Rybicka M. 1995. *Przemiany kulturowe i osadnicze w III tys. przed Chr. Na Kujawach. Kultura pucharów lejkowatych i amfor kulistych na Pagórach Radziejowskich*. Łódź.
- Sulkowska-Tuszyńska K. 1997. *Średniowieczne naczynia ceramiczne z klasztoru norbertanek w Strzelnie*. Toruń.
- Wiślański T. 1979a. *Kształtowanie się miejscowych kultur rolniczo-hodowlanych. Plemiona kultury pucharów lejkowatych*. W: W. Hensel, T. Wiślański (red.), *Prahistoria Ziemi Polskich 2. Neolit*. Wrocław, 165-260.
- Wiślański T. 1979b. *Dalszy rozwój ludów neolitycznych. Plemiona kultury amfor kulistych*. W: W. Hensel, T. Wiślański (red.), *Prahistoria Ziemi Polskich 2. Neolit*. Wrocław, 261-299.

Summary

Ireneusz Marchelak

Rescue excavations on site 3 in Ludwinowo, Włocławek county, kujawsko-pomorskie voivodeship, during the years 2004-2006

Research located in the collision lane of the A-1 motorway (Fig. 1) was carried out by the Prof. Konrad Jażdżewski Foundation for Archaeological Research in co-operation with the Archaeological and Ethnographic Museum in Łódź. Excavations under the direction of Ireneusz Marchelak were

a continuation of research carried out in 2000 (Fig. 2). During the works from 2004 to 2006 the area of 3.1 ha was examined, on which 3872 non-movable objects were registered and, among others, over 57,000 ceramic ware fragments were uncovered. The research conducted so far gave the possibility of full recognition of the cultural situation in the south-eastern part and partly the eastern part of the site, initiating the exploration of its central part (Fig. 1). Site 3 in Ludwinowo is of a

remarkably multicultural nature, with relics dating back to various epochs, from the early Neolithic, through to the Bronze Age, the early La Tène period and the period of Roman influence to the late Middle Ages and the early modern period. Few remains of the earliest Neolithic settlement connected with the culture of Linear Band Pottery culture (music note phase) and the Stroked Pottery culture signify a merely sporadic occupation of the site area. The prevailing Neolithic accent is an extensive settlement of the Brześć Kujawski group from the Lengyel culture (early phase, classic phase – Drawing 10 and late phase), with uncovered remains of 3 trapezoid houses (Fig. 5-6) and numerous objects of resource base (utility pits, storage pits, furnaces, ringless wells – Fig. 7-9). The Funnel Beaker culture settlement was registered in the form of one larger zone of quite loosely scattered objects (e.g. wells with fully preserved vessels – Fig. 11-12), which is related to the Wiórek phase, and few separate objects from the late phase, which correspond to the settlement of the Radziejów group (Fig. 13:1-2). Within the settlement of the Globular Amphora culture, a small sepulchral zone (two human graves – Fig. 14-15, two places of double cattle interment – Fig. 16) and settlement hollows scattered over a larger area, usually in small groups, were discovered. The uncovered ceramic material indicates the middle phase (motif of rope impressions) and sporadically the late phase (forest elements). The main element from the early Bronze Age is a single human grave from the pre-Lusatian culture in the form of a bathtub-like cavity filled with stones, which is characteristic of grave cultures, with preserved residues of a skeleton (Fig. 17). Trzciniec culture ceramic ware occurs only sporadically (apart from one object only on the secondary deposit). Traces of Lusatian culture are also episodic, both within the Bronze Age (only a separate clay pit on the edge of the motorway) and the Halstatt period; they occur mainly in the secondary deposit in later objects. The early La Tène period is represented mainly by an entrenched collective cremation grave from the Pomeranian culture (Fig. 18) with few settlement remains (two groups of hollows situated closer and farther towards the grave – Fig. 3). The settlement episode related to the early phase of Przeworsk culture, dated to the early pre-Roman period, is indicated by fragments of a single vessel from the cultural strata

with possible references to the Jastorf culture. The dominant cultural elements on the site are the remains of an extensive Przeworsk culture settlement from the period of Roman influence (Fig. 3). The research conducted so far made it possible to determine the south-eastern, eastern and northern range of the settlement. Among the items discovered were numerous objects of resource base (utility pits, storage pits, 29 ringless wells – Fig. 22-23), occurring often in functional groups (Fig. 21) and the remains of some sunken buildings (Fig. 19), which probably fulfilled an auxiliary utility function. In the prevailing part of the settlement, a considerable accumulation of hollows filled previously by posts was registered (sometimes up to several dozen hollows per 100 m² – Fig. 3; 20); they often occurred in straight-line arrangements, which may be associated to a certain extent with the remains of big above-ground column houses dating back to the period concerned. Ceramic materials (Fig. 24-26) with elements from the early and younger Roman period (e.g. a small share of grey ceramics in some complexes) and historic metal objects (fibulae A V127-128, A VI 158, A VI 161-162; silver denarius of Empress Faustina Junior; silver S-shaped clip – Fig. 27) indicate the chronology of the settlement within the B2-C1 phases, with emphasis on the younger Roman period. The settlement of the late Middle Ages and the early modern period is represented by a zone of objects which is relatively compact in terms of space and visibly goes beyond the south-western edge of the motorway (Fig. 3). Among items registered within its range there were the remains of a big above-ground building, sunken buildings (Fig. 30), utility hollows, the remains of a cellar (a part of a larger above-ground layout?) and two wooden wells. A dendrochronological analysis performed for the bigger of these wells (Fig. 29) dates the origin of the construction to the 2nd half of the 14th century (interval after 1362-1389), which signifies a clear difference from the ceramic material from the fill (which is dated to the 16th century at the earliest) and confirms the long-term use of the well, which lasted for at least 150 years. Ceramic material from the settlement (the prevalence of reduction ceramics with a large number of vessels baked in an oxidising atmosphere) can be assigned to the period of the 15th and 16th centuries, with the main emphasis being placed on the 16th century.

■